

УДК 342.51(477)

А.А. СТАРОДУБЦЕВ, канд. юрид. наук,
Харківський національний університет внутрішніх справ

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ПРАЦІВНИКІВ ОВС У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ МВС УКРАЇНИ

Ключові слова: професійна підготовка, працівники ОВС, вищі навчальні заклади

Одним із найважливіших завдань держави та Міністерства внутрішніх справ України на початку нового тисячоліття, є вдосконалення системи відомчої освіти та формування на цій підставі висококласного фахівця правоохоронної справи відповідно до потреб і практики життєдіяльності суспільства та держави. Особливої новизни ця проблема набуває у світлі реформування системи органів внутрішніх справ.

Актуальним є комплексне дослідження кадрових проблем в органах внутрішніх справ та механізмів їх регулювання, зокрема при здійсненні підготовки працівників органів внутрішніх справ у спеціалізованих навчальних закладах системи Міністерства внутрішніх справ України. У зв'язку з цим завданням цієї статті є визначення історичних особливостей становлення та розвитку системи вищої відомчої освіти в Україні; визначення перспективних форм відомчої освіти, а також шляхів удосконалення професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ у вищих навчальних закладах Міністерства внутрішніх справ України.

Відповідно до того, що проблема, яка розглядається, є комплексною, підґрунтям дослідження стали праці багатьох авторів, що вивчали окремі її аспекти, таких як В.Б. Авер'янов, А.М. Алексюк, О.Ф. Андрійко, М.І. Ануфрієв, О.М. Бандурка, Д.М. Бахрах, О.К. Безсмертний, Ю.П. Битяк, І.П. Голосніченко, С.Т. Гончарук, Є.В. Додін, Р.А. Калюжний, С.В. Ківалов, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, В.В. Ко-

пейчиков, О.П. Коренєв, Ю.Ф. Кравченко, О.І. Луньов, І.Л. Олійник, А.О. Селіванов, О.Н. Ярмиш та ін.

Звернувшись до історичної генези, можемо говорити про те, що за часів Радянського Союзу вищі та середні навчальні заклади системи МВС були підпорядковані Міністерству внутрішніх справ СРСР. Щорічно МВС України отримувало від колишнього Союзу близько 2600 фахівців юридичного профілю з відомчих навчальних закладів, в тому числі і тих, що діяли на території України (Київська вища школа МВС СРСР, середні спеціальні школи міліції МВС СРСР у містах Дніпропетровськ, Донецьк, Івано-Франківськ, Львів, Одеса, Херсон та три пожежно-технічних училища). МВС УРСР не мало змоги безпосередньо впливати на систему підготовки кадрів, а також регулювати кількість фахівців того або іншого профілю відповідно до потреб республіки. В Україні не існувало профільованих вищих навчальних закладів з підготовки спеціалістів вищої кваліфікації для таких провідних служб, як слідство, підрозділи дізнання, боротьби з організованою злочинністю, державної автомобільної інспекції, охорони громадського порядку та багатьох інших.

Із проголошенням незалежності України виникла нагальна потреба у реорганізації всієї системи підготовки кадрів. Особлива увага була приділена організації відомчої мережі вищих навчальних закладів, яка була б спроможною задовольнити всезростаючу потребу органів внутрішніх справ у власних кваліфікованих кадрах. Протягом 90-х років з метою регламентації та відповідної організації діяльності вищих навчальних закладів МВС України було розроблено та впроваджено у практику цілий комплекс нормативних та інших документів. Серед них: Положення про організацію навчальної та навчально-методичної роботи в навчальних закладах МВС України; Положення про організацію навчального процесу в вищих навчальних закладах; Положення про нормування праці професорсько-викладацького складу; Положення про вищий навчальний заклад МВС України; По-

ложення про післядипломну освіту в навчальних закладах МВС України та інші.

Відповідно до Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах МВС України, затвердженого наказом МВС України від 14.02.2008 р. № 69 [1], основними завданнями вищих навчальних закладів Міністерства внутрішніх справ України у контексті реформування вітчизняної системи вищої освіти є запровадження передбаченої Болонською декларацією системи академічних кредитів, аналогічній найбільш поширеній у європейських університетах системі взаємного зарахування (трансферу) та накопичення кредитів. Так, кредит – одиниця виміру трудомісткості вивчення дисципліни, уніфікована одиниця виміру виконаної курсантом, студентом (слухачем) сукупної аудиторної та самостійної навчальної роботи, що становить 1/60 від його загального річного навчального навантаження [1]. Модуль – це цілісна, чітко структурована змістова частина системи навчальних елементів навчальної дисципліни, яка повинна бути засвоєна курсантом, студентом (слухачем) [2, с.120].

Отже, кредитно-модульна система організації навчального процесу – це модель організації навчального процесу, яка ґрунтується на поєднанні модульних технологій і залікових одиниць (залікових кредитів), охоплює зміст, форми та засоби навчального процесу, форми контролю якості знань і вмінь та навчальної діяльності курсанта, студента (слухача) у процесі як аудиторної, так і самостійної роботи [1]. Варто погодитись із тим, що важливим моментом запровадження цієї системи є можливість урахувати не тільки навчальне навантаження, а й інші досягнення курсанта, студента (слухача). З іншого боку, існує небезпека знецінення дипломів, отриманих за системою «кредитів» та «балів». З огляду на означене можна констатувати, що створення відомчої юридичної освіти в Україні повинно здійснюватися не шляхом сліпого копіювання стандартів іноземної, зокрема європейської, освіти, а з урахуванням національних інтересів та переваг вітчизняної системи підгото-

вки працівників органів внутрішніх справ, і лише на цій основі прийняття певних, вигідних для нашої держави, болонських положень [3, с.17].

Аксіомою у нашій освіті є необхідність і державна важливість розвитку дистанційної освіти в Україні, як системоутворюючого елементу української освіти, при безумовному забезпеченні її високої якості, яка відповідає національним та міжнародним стандартам. Висока якість освіти, яка отримується з допомогою дистанційних технологій навчання, може бути досягнута лише при наявності актуальності, повноти і систематичності освітніх матеріалів, високої якості підготовки професорсько-викладацького складу, який систематично підвищує свою кваліфікацію та висококваліфікованого обслуговуючого персоналу, який володіє електронними інформаційними системами адміністрування, що забезпечують дистанційний навчальний процес.

Основою правового регулювання дистанційного навчання в Україні є Положення про дистанційне навчання, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 21.01.2004 р. № 40, розроблене на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 23.09.2003 р. № 1494 «Про затвердження Програми розвитку системи дистанційного навчання на 2004–2006 роки» [4], яким передбачено, що дистанційне навчання в Україні реалізується через систему дистанційного навчання, яка є частиною системи освіти України, з нормативно-правовою базою, організаційно оформленою структурою, кадровим, системотехнічним, матеріально-технічним та фінансовим забезпеченням, що реалізує дистанційне навчання на рівнях загальної середньої, професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти, а також самоосвіти.

Стосовно дистанційного навчання працівників органів внутрішніх справ, то Положення про підготовку фахівців у вищих навчальних закладах МВС за заочною та дистанційною формами навчання, що затверджене наказом МВС України № 346 від 21.07.2008 року [5] визначає особливості організації навчального

процесу у вищих навчальних закладах МВС для працівників органів і підрозділів внутрішніх справ за заочною формою навчання та систему організаційно-методичних і науково-методичних заходів підготовки фахівців за дистанційною формою навчання. Положення розроблене відповідно до законів України «Про освіту» [6], «Про вищу освіту» [7], «Про міліцію» [8], інших нормативно-правових актів Міністерства освіти і науки, молоді та спорту й Міністерства внутрішніх справ, що регламентують діяльність ВНЗ, органів та підрозділів внутрішніх справ у сфері освіти.

Особливістю дистанційного навчання в цілому є зміна ролі викладача в навчальному процесі, поява нового типу викладача – тьютора, а також поділ функцій викладачів, які розробляють навчально-методичні матеріали і викладачів, які здійснюють безпосереднє керівництво навчанням і проведенням більшої частини занять в очній формі навчання [9, с.300–301].

На думку А.О. Лігоцького, з якою варто погодитися, відомча система освіти є органічною ланкою державної освітньої системи України, але, на відміну від орієнтації на підготовку фахівців широкого профілю, спрямована, перш за все, на якісне кадрове забезпечення конкретних галузей діяльності органів внутрішніх справ (слідчої, оперативно-розшукової, адміністративної, соціально-психологічної, аналітично-інформаційної тощо) [10, с.6]. Вирішення цієї комплексної проблеми передбачає забезпечення різнорівневої професійної підготовки фахівців у сфері боротьби зі злочинами в кредитно-банківській системі, зовнішньоекономічній сфері та сфері приватизації, створення відомчої освітньої системи, яка здатна до саморозвитку вітчизняного і зарубіжного досвіду. Вищі навчальні заклади юридичного спрямування, поряд із виконанням одного з важливіших соціальних замовлень держави, формування інтелектуального потенціалу, забезпечення потреби країни в фахівцях, здатних в інформаційному суспільстві засвоїти й творчо адаптувати сві-

товий досвід, покликані також готувати висококваліфікованих правоохоронців XXI ст.

Саме тому останнім часом стає актуальною проблема якісної та належної підготовки працівників ОВС. Детермінантою розгляду цього питання є певні сучасні вимоги до стану забезпечення громадської безпеки, рівня захисту прав та інтересів громадян. Проте, відомо, що належна професійна підготовка працівників ОВС прямо залежить від якісної організації навчального процесу у ВНЗ системи МВС. Працівник органів внутрішніх справ має бути чесною, моральною, професійною, компетентною особою, яка має здатність до постійного самовдосконалення та самонавчання, вправно виконує покладені на неї обов'язки із захисту життя, здоров'я, прав та законних інтересів громадян [11, с.111].

Відомча система освіти, виконуючи завдання з підготовки фахівців, спрямована, перш за все, на якісне кадрове забезпечення конкретних галузей діяльності. Що стосується навчальних закладів системи МВС України, то їхнім головним призначенням є підготовка висококваліфікованих фахівців, професійно зорієнтованих на діяльність в органах внутрішніх справ. У той же час, інтегруючись у національну систему освіти, відомчі навчальні заклади несуть певні зобов'язання щодо виконання загально визначених національних освітніх вимог та стандартів, підпорядковуючи їм свою діяльність.

Більшість із вищих навчальних закладів мають розгалужену мережу філій та навчально-консультативних пунктів, охоплюючи таким чином майже всю територію України. Перспективним напрямком діяльності вищих навчальних закладів МВС України стало створення ліцеїв з поглибленою правовою підготовкою. Мета цієї діяльності – цілеспрямована профорієнтаційна робота серед старшокласників, проведення відбору молоді, яка є найбільш придатна для роботи в органах внутрішніх справ, на більш ранніх етапах формування в неї певних установок щодо майбутньої професії.

Проте, незважаючи на певні успіхи, відомча система навчання, переживає сьогодні скрутний період. З одного боку, лімітоване фінансування вимагає обмеження витрат на систему підготовки кадрів для ОВС. З іншого – постійно відчувається потреба у кваліфікованих кадрах. Зрозуміло, що ліквідація якісного некомплекту без розвитку відомчих навчальних закладів неможлива. У ситуації, що склалася, дійти оптимальності є надзвичайно складною справою.

Не можна не згадати про так званій «експериментальний набір» 2011 року. Маємо на увазі проведення експерименту з організації набору та подальшого навчання за програмою підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» за схемою «курсант – військовослужбовець – курсант». Через це було змінено вимоги до абітурієнтів: їхній вік станом на початок навчального року повинен був складати не менше 17,5 років. Планувалося, що навчальні плани за експериментальною програмою розроблятимуться таким чином, щоб на 1-му курсі курсант здобув максимум прикладних знань з правоохоронної діяльності. На 2-му курсі, коли йому виповниться 18 років, і він зможе скласти Присягу [12], курсант проходитиме практику патрульної служби у складі спеціальних моторизованих військових частин міліції внутрішніх військ МВС України. Разом із цим молоді люди вивчатимуть й теоретичні правничі дисципліни. На думку С. Попкова, це має неабияке значення, адже лише в цьому разі кожен із тих, хто планує стати правоохоронцем, зможе оцінити наскільки вмотивованим є його бажання навчатися у відомчому виші надалі й потім обрати міліцейський фах з усіма його труднощами [13, с. 3]. Дещо пізніше (на старших курсах), курсант знову повертається до навчальних аудиторій, де опановуватиме відповідну міліцейську спеціалізацію (слідча робота, оперативна діяльність тощо). Таким чином, більша частина абітурієнтів-випускників 2011 року не мала можливості складати вступні іспити до відомчих вузів МВС. Експеримент триває. Результати покаже час.

МВС України підтримується політика збереження відомчих закладів освіти. Разом із тим, визначаються резерви скорочення витрат, здешевлення підготовки кадрів. Одним із питань, що широко обговорюється, є доцільність подальшої підготовки спеціалістів за рахунок відомства поза системою МВС. Воно не є однозначним, хоча у різних країнах світу існує практика підготовки поліцейських на базі цивільних навчальних закладів (перш за все університетів). Але це відбувається за умов, коли майже відсутня відомча система навчальних закладів вищого рівня. У цьому сенсі досвід України (як і деяких інших держав, які раніше входили до складу СРСР) є унікальним. У моделі підготовки фахівців, що обговорюється, є свої переваги та вади. Переваги здебільшого зумовлені фінансовими обставинами. Що стосується недоліків, то переконливою є думка О.М. Бандурки. Не погоджуючись із пропозиціями щодо можливості підготовки кадрів у цивільних вузах, він звертає увагу на той факт, що, як показує практика, їхні випускники рідко повертаються на роботу в органи внутрішніх справ, тоді як ті, що закінчили відомчі навчальні заклади, на 96 % стають правоохоронцями [14, с.8–9]. Головною причиною цього вважаємо те, що вже в процесі навчання у відомчих навчальних закладах у слухачів та курсантів формується почуття належності до організації, відбувається прийняття її цінностей та норм.

Цей феномен у теорії та практиці управління отримав назву «корпоративний дух» і був уведений до наукового обігу ще на початку XIX ст. дослідником війн К. Клаузевіцем. Він називав корпоративний дух засобом, який створює бойовий дух армії, її військову гідність. Характерною рисою корпоративного духу, на його думку, є «професійна своєрідність» тієї справи, якою займаються люди. А раз це так, – підкреслював Клаузевіц, – то ті, що займаються військовою справою і поки вони нею займаються, будуть розглядати себе як свого роду корпорацію [15, с. 171]. Сьогодні поняття «корпоративний дух» вказує на відданість ідеалам організації та відданість їй

самій. Виховання такого ставлення до організації можливе тільки через залучення до її справ, атмосфери, завдань, місії і т. ін. Цей напрямок діяльності поряд із суто навчальною діяльністю повинен набути пріоритетного значення у навчальних закладах системи МВС України і може з повним правом вважатися одним із засобів їх вдосконалення.

Як і кожна інша організація, органи внутрішніх справ мають свій, тільки їм притаманний організаційний стиль, свою філософію і принципи, особливі методи розв'язання проблем та прийняття рішень, власну ділову практику, цінності, особливу систему внутрішніх взаємостосунків. Усі ці компоненти створюють поняття «корпоративної культури». У теорії та практиці управління сильна корпоративна культура, що заснована на етичних принципах та цінностях організації, вважається одним із найпотужніших важелів управління персоналом відповідно до стратегії розвитку організації [16, с.519]. Зрозуміло, що недостатньо тільки визначити систему етичних норм та цінностей, вони повинні бути інтегрованими у корпоративну політику, практику та поведінку.

Водночас широкомасштабне запровадження принципу професіоналізму в навчально-методичному процесі потребує, на нашу думку, чіткої правової регламентації. У професійній підготовці і перепідготовці працівників органів внутрішніх справ важливо максимально використовувати практику службової діяльності, технологію оцінки (атестації, курси, просування по службі), механізми мотивації до творчої та сумлінної праці. Постановка перед слухачами-професіоналами нових, більш складних завдань, моделювання ситуацій, що вимагатимуть від них прийняття самостійних рішень, стимулювання поліпшення якості праці, безперечно, спонукають правоохоронця до збагачення своїх професійних вмінь, навичок і здібностей.

Оскільки навчальний процес – це система організації навчально-виховної роботи, в основу якої покладається органічна єдність і взаємозв'язок викладання, набуття нових

знань і підвищення кваліфікації вже працюючих фахівців, ця система, на нашу думку, повинна мати такі основні складові:

1. Організаційна робота: чітке планування навчання, а саме – складання навчально-методичного плану підвищення кваліфікації співробітників за погодженням з відповідними структурними підрозділами ГУМВС областей, підготовка продуманого розкладу занять з визначенням їх форм і методики.

2. Навчально-методичне забезпечення підвищення кваліфікації: наявність професійних програм, методичних рекомендацій до них, наукових посібників, інформаційно-довідкових та інших навчально-методичних матеріалів; вибір активних форм навчання, його індивідуалізація; технічні засоби навчання та його комп'ютеризація. Особливого значення тут набуває забезпечення навчального процесу сучасними засобами навчання.

3. Добір викладачів і робота з ними. Це одна з фундаментальних проблем перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів. У профільних інститутах, університетах, академіях є чимало талановитих викладачів, але вони, зазвичай, не мають досвіду роботи з фахово підготовленою аудиторією. Тому, залучаючи їх до навчального процесу, слід пам'ятати про досвідчених професіоналів-правоохоронців. Саме вони можуть передати колегам свої знання щодо практичної роботи, розказати про позитивний досвід організації боротьби зі злочинністю, роботи зі спецтехнікою, охорони громадського порядку та ін. Вони ж можуть навести повчальні приклади. Зрозуміло, що керівники навчальних закладів мають так само підготувати фахівців-практиків до роботи з молодими колегами, забезпечити їх методичною літературою тощо.

4. Матеріально-технічне забезпечення: важливе значення для успішного навчального процесу, особливо для професіоналів, має стан матеріальної і навчально-технічної бази. Без належної бази як матеріальної, так і навчально-технічної розмова про ефективність навчального процесу не має сенсу. Початкова підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації

ліфікації, стажування, навчання в ад'юнктурі та докторантурі – це все складові загальної системи професійної підготовки рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ. На розвиток системи перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів внутрішніх справ впливають три головних фактори: ситуація, що склалася у суспільстві, структура та динаміка злочинності, тенденції розвитку органів внутрішніх справ. У своїй сукупності вони зумовлюють зміст, форми та методи цієї діяльності. Протягом всього початкового періоду становлення органів внутрішніх справ незалежної України відбувався пошук шляхів організації перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, вживалися певні заходи щодо організації цієї діяльності.

Отже, головними факторами, що забезпечують ефективність навчального процесу в системі професійної підготовки особового складу органів внутрішніх справ, є: вдосконалення організації навчання, його навчально-методичне та кадрове забезпечення, належна матеріально-технічна база.

Таким чином, на підставі опрацьованого матеріалу можна зробити висновок, що належний відбір абітурієнтів до ВНЗ системи МВС; мотивація курсантами до служби та навчання; обов'язкова початкова адаптація першокурсників до умов служби та навчання; ефективно організоване наставництво; належне фінансове забезпечення органів внутрішніх справ, виступають сукупністю взаємопов'язаних визначальних критеріїв набуття професіоналізму курсантами ВНЗ системи МВС під час їх навчання та створюють можливість застосування методик і технологій навчання без огляду на інші суб'єктивні чинники.

ЛІТЕРАТУРА

1. Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах МВС України : наказ МВС України : від 14.02.2008 р., № 69 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.uazakon.com/documents/date_34/pg_gncwwn.htm.

2. Організація навчального процесу за заочною формою навчання : практичний посібник / за заг. ред. Головка О. М. – Харків, 2008. – 260 с.

3. Венедиктов В. С. Парадигма сучасної юридичної освіти в контексті Болонського процесу / В. С. Венедиктов // Право і безпека. – 2004. – № 3 (4). – С. 14-17.

4. Положення про дистанційне навчання / затв. наказом Міністерства освіти і науки України : від 21.01.2004 р., № 40 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 15. – Ст. 1078.

5. Положення про підготовку фахівців у вищих навчальних закладах МВС за заочною та дистанційною формами навчання / затв. наказом МВС України : від 21.07.2008 р., № 346.

6. Закон України «Про освіту» : від 23.05.1991 р., № 1060-XII // ВВР УРСР. – 1991. – № 34. – Ст. 451.

7. Закон України «Про вищу освіту» : від 17.01.2002 р., № 2984-III // ВВР України. – 2002. – № 20. – Ст. 134.

8. Закон України «Про міліцію» : від 20.12.1990 р., № 565-XII // ВВР УРСР. – 1991. – № 4. – Ст. 20.

9. Сворак С. Д. Тьютор та його функції в дистанційному навчальному процесі працівників ОВС / С. Д. Сворак, В. В. Гончарук // Вісник Луганськ. держ. ун-ту внутр. справ імені Е. О. Дідоренка. – 2011. – № 3. – С. 299-310.

10. Лігоцький А. О. Професійна педагогіка в системі підготовки кадрів МВС України / Лігоцький А. О. // Стан та перспективи розвитку відомчої системи освіти і науки МВС України : матеріали наук.-практ. конф. – Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2001. – С. 5-7.

11. Бузунов Р. А. Початкові критерії набуття професіоналізму курсантами ВНЗ системи МВС / Бузунов Р. А. // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб. наук. праць. – 2006. – № 1. – С. 109-121.

12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження нового тексту Присяги

працівника органів внутрішніх справ України» : від 28.12.1991 р., № 382 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uazakon.com/document/tpart16/isx16684.htm>.

13. Гулевич М. Сергій Попков: «Готувати- мемо працівників міліції, а не юристів широкого профілю...» / Микола Гулевич, Іван Кулеха // Міліція України. – 2011. – № 5–6 (167–168). – С. 2–3.

14. Бандурка О. М. Курс логіки : підручник / О. М. Бандурка, О. В. Тягло. – К. : Літера ЛТД, 2000. – 160 с.

15. Клаузевиц К. О войне : в 3 т. Т. 1 / Карл Клаузевиц. – М. : Госвоениздат, 1941.

16. Томпсон А. А. Стратегический менеджмент : Искусство разработки и реализации стратегии / А. А. Томпсон, А. Дж. Стринклед ; пер. с англ. – М. : Юнити, 1998. – 576 с.

Стародубцев А. А. Професійна підготовка працівників ОВС у вищих навчальних закладах МВС України / А. А. Стародубцев // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 704–710 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11saaztm.pdf>

Проаналізовано історичні особливості становлення та розвитку системи вищої відомчої освіти в Україні, охарактеризовані перспективні, на думку автора, форми відомчої освіти, запропоновано шляхи удосконалення професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ у вищих навчальних закладах Міністерства внутрішніх справ України.

Стародубцев А.А. Профессиональная подготовка работников ОВД в высших учебных заведениях МВД Украины

Проанализированы исторические особенности становления и развития системы высшего ведомственного образования в Украине, охарактеризованы перспективные, по мнению автора, формы ведомственного образования, предложены пути усовершенствования профессиональной подготовки сотрудников органов внутренних дел в высших учебных заведениях Министерства внутренних дел Украины.

Starodubtsev A.A. Vocational Training of Workers of Organs of Internal Affairs in Higher Educational Institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine

The historical features of becoming and development of the system of higher department education are analyzed in Ukraine, the perspective, in opinion of author, forms of department education are described, and the ways of improvement of professional preparation of employees of organs of internal affairs are offered in higher educational establishments of Ministry of internal affairs of Ukraine.